

ΕΥΑΣ ΕΠΙΓΡΑΦΗ

Κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1961 εἰς τὸ πρὸ τῆς θυρεατικῆς πεδιάδος ὑψούμενον ἀντίρρεισμα τοῦ Πάρωνος «Ἑλληνικὸ» ἢ «Τεχνιό», ὅπου τοποθετεῖται ὑπὸ μὲν τοῦ HEBERDEY¹ καὶ τοῦ LOLLING² ἢ *Θυρέα*, ὑπὸ δὲ τοῦ LEAKE³, τοῦ BOBLAYE⁴ καὶ τοῦ CURTIUS⁵ ἢ θυρεατικὴ κόμη *Ἀνθήνη* κατὰ Θουκυδίδην⁶ ἢ *Ἀθήνη* κατὰ Πausανίαν⁷ καὶ τῶν ROSS⁸ καὶ BURSIAN⁹ ἢ κόμη *Νηρίς*, ἀνευρέθη πλάξ ἕξ ὀπτῆς γῆς, ἣτις νῦν ἀπόκειται εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν συλλογὴν Ἄστρου.

Αὕτη, κυκλωτεροῦς ἄλλοτε καὶ νῦν τριγωνικοῦ περίπου σχήματος, στερουμένη τοῦ ἡμίσεος περίπου αὐτῆς, φέρει ἐντὸς πλαισίου μήκους 7.5 καὶ ὕψους 2.5 ἑκατ. μ. τὴν ἐπιγραφὴν (τὰ γράμματα πρὸςτυπα):

Η Α Τ Α Υ Θ
Ι Ο Ι Ο Ο Μ Α Δ

Ἡ δωρικὴ διάλεκτος ἐπιβάλλουσα τὴν ἀνάγνωσιν *Εὔατα*ν (γεν. πληθ.) καὶ ὅχι *Εὔατα*ν δικαιολογεῖται οἴκοθεν, δοθέντος ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἀνήκει εἰς τὴν θυρεατικὴν γῆν, περὶ τὴν κτῆσιν τῆς ὁποίας οἱ Σπαρτιαῖται ἀπεδύθησαν εἰς ἀγῶνας σκληροῦς καὶ μακροῦς πρὸς τοὺς Ἄργεῖους, θεσπίσαντες μάλιστα καὶ τὰς γυμνο-

¹ Die Reisen des Paus. in Griech., 51.

² Hell. Land. Topogr., 166.

³ Tr. in the Mor. II, 494, Peloponnesiaca, 296.

⁴ Recherches Geogr., 66.

⁵ Peloponnesos, 382.

⁶ V 41,2.

⁷ II 38,6.

⁸ Reisen und Reis., 171.

⁹ Geogr. von Griech., 70. Περὶ τῶν ὡς πρὸς τὴν θέσιν τῶν κωμῶν διαφόρων γνώμων πρβλ. καὶ HITZIG - BLÜMNER, Paus. Besch. von Griech. II, 656 καὶ FRAZER, Paus. Descr. of Gr. III, 308.

παιδίας μετὰ τὴν περίφημον μάχην τῶν ἑξακοσίων λογάδων¹⁰.

*Εὔατα*ς ἀσφαλῶς σημαίνει τὸν κάτοικον τῆς *Εὔας*, ἣτις ἐμνημονεύετο ὑπὸ τοῦ Θεοπόμπου¹¹ καὶ χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ Πausανίου¹² *μεγίστη τῶν κωμῶν*, ἢ δὲ λέξις *δαμόσιοι*, συμφῶνως πρὸς τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Ἄργου¹³, ἀναφέρεται εἰς τοὺς κέραμους.

Ἡ ἔννοια τῆς ἐπιγραφῆς κατὰ ταῦτα εἶναι:

Ε ὕ α τ ὠ ν

Δημόσιοι (κέραμοι)

Ἡ ἐπιγραφὴ ἐπομένως ἀναφέρεται εἰς κέραμους τοῦ κοινοῦ τῆς κόμης, οἵτινες ἢ εἶχον κατασκευασθῆ ἐπιτοπίως ἢ εἶχον ἀλλαχόθεν μετενεχθῆ καὶ σφραγισθῆ πρὸς ἀποφυγὴν ἰδιοποιήσεως αὐτῶν.

Ὡς πρὸς τὴν χρονολόγησιν τῆς ἐπιγραφῆς ὁ τρόπος γραφῆς, ἀρχαιότατος πάντων τῶν ἄλλων, δὲν συνιστᾷ ἀπόδειξιν τοῦ παλαιοῦ αὐτῆς, δοθέντος ὅτι ἀπαντᾷ καὶ κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους¹⁴, ἐκτὸς δὲ τούτου ἡ παρατηρουμένη ἐξέλιξις τῶν γραμμάτων, ἢ κυριογράφησις τοῦ Ε ὡς Θ καὶ τοῦ Σ ὡς Ὡ θέτουσι αὐτὴν κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρόνους.

Ἡ ἀξία τῆς ἐπιγραφῆς τυγχάνει μεγάλη. Παρ' αὐτῆς τὸ πρῶτον πληροφοροῦμεθα ὅτι ὁ κάτοικος τῆς ἀκμαζούσης κατὰ τοὺς χρόνους

¹⁰ Ἡ εἰς τὸ ἀργεῖον «κενεάριον» ταύτης ἀναφερομένη πρό τινων ἐτῶν ἀνευρεθεῖσα ἐπιγραφὴ τοῦ Ἄργου ἀνεκοινώθη μερικῶς ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ καὶ ἀκαδημαϊκοῦ κ. Κ. ΡΩΜΑΙΟΥ (ΠΑΕ 1950, σ. 237).

¹¹ F. JACOBY, Die Fr. Gr. Historiker 60. ΣΤΕΦ. ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ ἐν λ.

¹² II 38, 6.

¹³ IG IV 542, 543 κ.τ.λ. Πρβλ. καὶ Α. ΟΡΛΑΝΔΟΥ Τὰ ἄλικα δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, Μέρος Α', σ. 114, ἐνθα καὶ βιβλιογραφία περὶ τοῦ ὄρου.

¹⁴ IG IV 549.

τοῦ Πausανίου κόμης *Εὔας* ὀνομάζεται *Εὐάτας* κατ' ἀναλογίαν τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ἐθνικῶν διὰ τῆς παραγωγικῆς καταλήξεως -άτας (ἀττ. -άτης: οἶον Τεγέα - Τεγεάτης) καὶ οὐχὶ *Εὐαῖος*, ὡς παρὰ Στεφάνῳ Βυζαντίῳ.

Ἀποτελεῖ ἐπίσης τὴν πρώτην ἐπιγραφὴν τὴν μνημονεύουσαν τῆς κόμης *Εὔας*, τὴν ὑπαρξίν καὶ τὸ ὄνομα τῆς ὁποίας μέχρι τοῦδε μόνον παρὰ τοῦ Πausανίου¹ καὶ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου ἐγνωρίζομεν, καθ' ὅσον πάντα τὰ ἐνεπίγραφα μνημεῖα τὰ ἐν τῇ νῦν Μονῇ Λουκοῦς² ἀνευρεθέντα καὶ εἰς τοὺς ἑλληνορρωμαϊκοὺς χρόνους ἀνήκοντα οὐδαμῶς ἀναφέρουσι τῆς κόμης τὸ ὄνομα.

Ἰδιάζουσαν ἔτι σημασίαν ἐνέχει τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ εὐρέθη εἰς τόπον, ὅπου κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐποποθετεῖτο ἡ Θυρέα ἢ ἡ Ἀνθήνη ἢ ἡ Νηρίς³. Τοῦτο ἀσφαλῶς σημαίνει ὅτι ὁ τόπος «Ἑλληνικὸ» ἢ «Τειχιδὸ» ἀπετέλει τὴν ἀρχικὴν θέσιν τῆς κόμης *Εὔας*⁴, ἣτις βραδύτερον ἐξετάθη εἰς τὸν παρὰ τὴν Μονὴν Λουκοῦς χῶρον, συνδεόμενον μετὰ τοῦ «Ἑλληνικοῦ» διὰ χαράδρας, καλουμένης «Λεκάνια» καὶ ἀπέχοντα αὐτοῦ ὀλιγώτερον τῆς ὥρας διὰ πεζοποροῦντα. Ταύτην ὁ ROSS θὰ ὠρίζε κατὰ τὴν νοτίαν τῆς Ζαβίτσης κλιτύν⁵. Σημειωτέον ὅτι ἐπ' αὐτοῦ ὑπάρχουσι τεῖχη τοῦ 5ου ἢ τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος.

Ὡς πρὸς τὸ ἔτυμον τῆς λέξεως *Εὔα*, θεωρηθεῖσιν ὑπὸ τινῶν καὶ ἐβραϊκῆς καὶ ἀγαγούσης

¹ II 38, 6.

² Ὅπου ὁ PHILIPPSON (RE VI 817) τοποθετεῖ τὸ ἱερόν τοῦ Πολεμοκράτους (τὴν δὲ κόμην εἰς τὴν θέσιν «Σπηλιές» — νῦν Κάτω Δολιανιά καὶ ἄλλοτε Καλύβια Δολιανίτικα) καὶ ὁ HEBERDEY (HITZIG-BLÜMNER, ἔ.ἀ.) ὀρίζει τὴν Ἀνθήνην (ΘΟΥΚΥΔ. V 41, 2. ΠΑΥΣ. II 38, 6. ΣΤΕΦ. Ο ΒΥΖΑΝΤ. ἐν λ. ΑΡΠΟΚΡΑΤ. ἐν λ. PLIN. N. H. IV 16).

³ ΠΑΥΣ. II 38, 6. — STAT. Theb. IV 46. — Κατὰ τὸν LOLLING (Hell. Land., 166) καὶ τὸν HEBERDEY (Die Reisen des Paus. in Griech., 58) αὕτη ἔκειτο εἰς τὸ παρὰ τὸ Σεροκάμπι τοῦ Ἁγίου Πέτρου «Κάστρο τῆς Ὠρηᾶς».

⁴ Ἀποδεικνυομένης οὕτω οὐχὶ ὀρθῆς τῆς γνώμης τοῦ CURTIUS (ἔ.ἀ. 383) καὶ τοῦ HEBERDEY (ἔ.ἀ. 53) τοποθετούντων ταύτην κατὰ τὸν Ἁγιον Πέτρον καὶ τὸν BURSIA (ἔ.ἀ. 70) καὶ LOLLING (ἔ.ἀ. 166) καὶ PHILIPPSON (ἔ.ἀ.) ἐν τῇ θέσει «Σπηλιές», ὅπου οἱ LEAKE (Mor. II 466 καὶ ἐν συνεχ.) καὶ ROSS (ἔ.ἀ. 161) τὴν Θυρέαν.

⁵ Βλ. FRAZER, ἔ.ἀ.

τούτους εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ κόμη ἀπετέλεσε τόπον ἐγκαταστάσεως Ἑβραίων (!), πρὸ τῆς ἀνευρέσεως τῆς ἐπιγραφῆς ἐθεωροῦμεν πεπλανημένην τὴν ἀντίληψιν, καθ' ἣν ἡ λέξις προῆλθεν ἐκ τῶν ἐπιφωνήσεων τῶν βακχευόντων *Εὔα*, *Εὔοι*, *Εὔάν*, δεδομένου ὅτι ἐπιστεύομεν ὅτι τὰ περὶ τοῦ ἐν τῇ Μεσσηνίᾳ ὄρους τοῦ ἔχοντος τὸ αὐτὸ ὄνομα λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Πausανίου⁶ ἐπεξετάθησαν ἀσφαλῶς εἰς τὴν Κυνοουριακὴν κόμην καὶ εἰς τοῦτο προφανῶς ὀφείλεται τὸ ὅτι αὕτη περισπάται κατὰ τοὺς κώδικας *Rehdigeranus* καὶ *Vossianus*, ὡς τὸ βακχικὸν ἐπιφώνημα *Εὔα*, ἐν ᾧ ὁ κώδιξ *Aldinus* θεωρεῖ τὴν λήγουσαν αὐτῆς μακράν.

Ἐπειδὴ δὲ

Α'. τὸ «Ἑλληνικὸ», ὅπου ἀνευρέθη ἡ ἐπιγραφὴ, ἀντέρεισμα ὄν τοῦ Πάρωνος, τυγχάνει τόπος λίαν ὑγιεινὸς διὰ τὸ ἐξόχως ξηρὸν κλίμα του

Β'. ἐν τῇ κόμῃ *Εὔα* ὑπῆρχε κατὰ τὸν Πausανίαν ἱερόν τοῦ διασήμου τῆς ἀρχαιότητος ἱατροῦ Πολεμοκράτους⁷

Γ'. ἐν τῇ Μονῇ Λουκοῦς ἀνευρέθη ἀπόσπασμα ἀναφερομένης εἰς τὸν Πολυδευκίωνα ἐπιγραφῆς τοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, ὅστις κατὰ Φιλόστρατον⁸: *εἰκόνας... ἀνετίθει σφῶν* (τῶν φίλων τοῦτέστιν αὐτοῦ Πολυδευκίωνος, Μέμνονος καὶ Ἀχιλλέως) *θηρώντων καὶ τεθηρακόντων... τὰς μὲν δρυμοῖς τὰς δ' ἐπ' ἀγροῖς, τὰς δὲ πρὸς πηγαῖς, τὰς δὲ ὑπὸ σκιαῖς πλατάνων...*, κατελήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ περιφέρεια αὕτη θὰ ἦτο περίφημος διὰ τὸ ὑγιεινὸν τοῦ κλίματός της καὶ τὸ ὄνομά της θὰ ἔδει νὰ σχετισθῇ πρὸς τὴν λέξιν Ἡβη.

Μετὰ τὴν ἀνωτέρω ὁμως ἐπιγραφὴν τὸ πρόβλημα ἐξακολουθεῖ νὰ ὑφίσταται. Καθ' ἡμᾶς ὁ λόγος τῆς βακχικῆς ρίζης τῆς λέξεως, ἐὰν ὄντως οὕτω συμβαίῃ, δεόν νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι:

⁶ IV 31, 4: ... Τὸ δὲ ὄνομα γενέσθαι τῷ ὄρει φασὶ Βακχικόν τι ἐπίφθεγμα εδοῖ Λιονύσου πρώτων ἐνταῦθα αὐτοῦ τε εἰπόντος καὶ τῶν ὁμοῦ τῷ Λιονύσῳ γυναικῶν.

⁷ II 36, 6: ... τρίτη δὲ *Εὔα*, μεγίστη τῶν κομῶν καὶ ἱερόν τοῦ Πολεμοκράτους ἐστὶν ἐν ταύτῃ. Ὁ δὲ Πολεμοκράτης ἐστὶ καὶ οὗτος Μαχάωνος υἱός, ἀδελφός δὲ Ἀλεξήνορος, καὶ ἰᾶται τοὺς ταύτη καὶ τιμὰς παρὰ τῶν προσοίκων ἔχει.

⁸ Βίοι Σοφιστῶν II 66, 25.

- Α'. Κυρία ἔργασία τῶν Εὔατῶν ἦτο ἡ καλλιέργεια τῆς ἀμπέλου. Τοῦτο δὲν ἀποκλείεται, καθ' ὅσον καὶ σήμερον δυτικώτερον τοῦ «Ἑλληνικοῦ» ὑπάρχουσιν ἀμπελώνες ἐκλεκτοί, ἀσφαλῶς δὲ εἰς τὴν κάτωθι αὐτοῦ ἀπλουμένην θυρεατικὴν πεδιάδα θὰ ἐκαλλιεργεῖτο ἡ ἀμπελος καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους — τοῦτο μαρτυρεῖ καὶ ἀνάγλυφον τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων, ἐν Λουκοῦ εὐρεθέν, εἰκονίζον ἄνδρα κρατοῦντα διὰ τῆς χειρὸς σταφυλὴν —, ὡς κατὰ τοὺς νεωτέρους, καίτοι ὁ Παισαυνίας χαρακτηρίζει τὴν γῆν ταύτην ἀγαθὴν ὡς πρὸς τὸ *τρέφειν δένδρα, ελαίας μάλιστα*¹, τόποι δὲ ὀνομαστοὶ διὰ τοὺς ἀμπελωνάς των δὲν ἐπηρεάσθησαν ὀνοματικῶς ἐκ τούτων καὶ
- Β'. Ἡ ἰδρυσις τῆς Εὔας συνέπεσε πρὸς τὴν ἐμφάνισιν ἐν Ἀρκαδίᾳ — τοῦτο τυγχάνει πιθανώτερον — τῆς λατρείας τοῦ Βάχου, πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου ὀνομάσθη ἡ κώμη ἐκ τῶν ἐπιφωνήσεων τῶν πιστῶν του κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν ὀνομασίαν δια-

φόρων χωρίων ἐκ τοῦ ὀνόματος τῶν Ἀγίων πρὸς τιμὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅτε οἱ κάτοικοι αὐτῶν ἦλθον εἰς πρώτην μετ' αὐτοῦ ἐπαφήν.

Λαμβανομένης ὁμῶς ὑπ' ὄψιν τῆς παντελοῦς ἐλλείψεως ἀπὸ τοῦ «Ἑλληνικοῦ» πηγαίου ὕδατος καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὡς καταδεικνύουσιν αἱ ἐκεῖ διατηρούμεναι μέχρι σήμερον μεγάλαι πιθοειδεῖς δεξαμεναὶ διὰ τὴν συλλογὴν τῶν ὀμβρίων ὑδάτων καὶ τῆς συνεπειᾶ ταύτης μεγίστης τοῦ κλίματος ξηρότητος, μᾶλλον πιθανωτέρα φαίνεται ἡ παραγωγή τοῦ ὀνόματος τῆς κώμης ἐκ θέματος ευ —, προελθόντος καθ' ἑτεροίωσιν ἐκ τοῦ αυ — (ρίζα αF —), ἔξ οὔ καὶ τὸ ρῆμα εὔω (φλογίζω, ξηραίνω). Τὸ ἐκ τούτου παραγόμενον ὄνομα εὔστρα ἐσήμαινε τὸν τόπον, ὅπου περιέφλεγον οἱ ἀρχαῖοι τοὺς χοίρους ἢ τὸν περικεκαυμένον στάχυν, ὁ Εὔρος δέ, σημαίνων τὸν νοτιοανατολικὸν ἄνεμον (πράγματι οὗτος κυριαρχεῖ τῶν λοιπῶν εἰς τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος τόπον), ἀποδίδεται διὰ τὴν ξηραντικὴν αὐτοῦ ἰδιότητα ὑπὸ τοῦ CURTIUS εἰς τὴν αὐτὴν ρίζαν.

Εὔα, ἄρα, σημαίνει τόπον ξηρόν.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ι. ΚΑΛΙΤΣΗΣ

¹ Π 38, 4.